

Ulla Skovgård Jensen og Jørgen J. Poulsen

Solidaritetens former.¹

En teori om sammenhængen mellem kollektivism, uddannelse og fællesskabets afgrænsning

Hvordan afgrænser vi vore sociale fællesskaber? Dette spørgsmål har fået fornyet aktualitet i de sidste års debat om dansk flygtningepolitik. Teorien om solidaritetens former er en generel teori, der hævder, at der er to vidt forskellige måder at opfatte et stærkt fællesskab på. Det eksklusive fællesskab er stærkt, fordi det er svært at blive medlem og let at blive udelukket, de sociale regler sanktioneres kraftigt. Det inklusive fællesskab er stærkt, fordi det hviler på universelle regler, regelbrud tolereres, fordi de kan påvirkes og behandles. Begge fællesskabsopfattelser genfindes i den danske vælgerbefolknings syn på flygtninge; men hvilken holdning, der dominerer, afhænger af uddannelse og graden af kollektivistisk samfundssyn.

Over de sidste tyve år har Danmark modtaget forskellige grupper af tilflyttere. I periodens start var det mest indvandrere i form af gæstearbejdere, ofte med familie. I de seneste år har der også været en beskeden tilgang af flygtninge. På trods af denne tilflytning er det stadig korrekt at hævde, at Danmark er blandt verdens mest homogene samfund, etnisk såvel som kulturelt.

Alligevel er der mange danskere, som er betænkelige ved situationen. Knap halvdelen af den danske vælgerbefolkning var i 1987 helt eller delvis enig i, at indvanderne udgør en trussel mod vor nationale egenart. Det er umiddelbart svært at se, hvordan en lille gruppe tilflyttere kan true et helt samfunds kulturelle identitet. Den omstændighed, at hver anden dansker føler »vor« identitet truet, afspejler et besynderligt misforhold mellem årsag og virkning.

Tilflytterne er blevet synlige, markant synlige. Det har skabt en »vi/de«-optik, og sådan en optik er traditionelt kendt for at forvrænge proportioner.

Den omstændighed, at vor nationale egenart, fra klaphatten til den lille havfrue, anses for at være truet, er kun det ydre tegn på, at en af de sociale processer, som ellers er foregået i relativ ubemærkethed, pludselig er blevet betydningsfuld for danskerne. Vi tænker her på den proces, hvor Danmark defineres som et fællesskab, der må afgrænses over for den sociale og kulturelle omvendt. Den slags processer, reproduktion af social identitet, foregår i alle samfund til alle tider, men selvfølgelig særlig tydeligt i kulturelt og etnisk heterogene samfund. Det nye ved situationen i Danmark er, at vi er blevet opmærksomme på en proces, der hos os er foregået nærmest ubevidst.

I denne situation kan der være grund til at analysere den proces, hvorigennem samfund reproducerer social identitet gennem afgrænsning. Vi ønsker her at gen-

Ulla Skovgård Jensen og Jørgen J. Poulsen

Solidaritetsens former.¹

En teori om sammenhængen mellem kollektivism, uddannelse og fællesskabets afgrænsning

Hvordan afgrænser vi vore sociale fællesskaber? Dette spørgsmål har fået fornyet aktualitet i de sidste års debat om dansk flygtningepolitik. Teorien om solidaritetsens former er en generel teori, der hævder, at der er to vidt forskellige måder at opfatte et stærkt fællesskab på. Det eksklusive fællesskab er stærkt, fordi det er svært at blive medlem og let at blive udelukket, de sociale regler sanktioneres kraftigt. Det inklusive fællesskab er stærkt, fordi det hviler på universelle regler, regelbrud tolereres, fordi de kan påvirkes og behandles. Begge fællesskabsopfattelser genfindes i den danske vælgerbefolknings syn på flygtninge; men hvilken holdning, der dominerer, afhænger af uddannelse og graden af kollektivistisk samfundssyn.

Over de sidste tyve år har Danmark modtaget forskellige grupper af tilflyttere. I periodens start var det mest indvandrere i form af gæstearbejdere, ofte med familie. I de seneste år har der også været en beskeden tilgang af flygtninge. På trods af denne tilflytning er det stadig korrekt at hævde, at Danmark er blandt verdens mest homogene samfund, etnisk såvel som kulturelt.

Alligevel er der mange danskere, som er betænkelige ved situationen. Knap halvdelen af den danske vælgerbefolkning var i 1987 helt eller delvis enig i, at indvanderne udgør en trussel mod vor nationale egenart. Det er umiddelbart svært at se, hvordan en lille gruppe tilflyttere kan true et helt samfunds kulturelle identitet. Den omstændighed, at hver anden dansker føler »vor« identitet truet, afspejler et besynderligt misforhold mellem årsag og virkning.

Tilflytterne er blevet synlige, markant synlige. Det har skabt en »vi/de«-optik, og sådan en optik er traditionelt kendt for at forvrænge proportioner.

Den omstændighed, at vor nationale egenart, fra klaphatten til den lille havfrue, anses for at være truet, er kun det ydre tegn på, at en af de sociale processer, som ellers er foregået i relativ ubemærkethed, pludselig er blevet betydningsfuld for danskerne. Vi tænker her på den proces, hvor Danmark defineres som et fællesskab, der må afgrænses over for den sociale og kulturelle omvendt. Den slags processer, reproduktion af social identitet, foregår i alle samfund til alle tider, men selvfølgelig særlig tydeligt i kulturelt og etnisk heterogene samfund. Det nye ved situationen i Danmark er, at vi er blevet opmærksomme på en proces, der hos os er foregået nærmest ubevidst.

I denne situation kan der være grund til at analysere den proces, hvorigennem samfund reproducerer social identitet gennem afgrænsning. Vi ønsker her at gen-

nemføre en sådan generel analyse; men samtidig vil vi hele tiden holde os den nuværende situation i Danmark for øje som et konkret referencepunkt for argumentet.

Et kendt paradigme, der hyppigt bruges til at tolke Danmarks tilflytterproblem, understreger begreber som »racisme« og »autoritære holdninger«. Selv om vi ikke kan acceptere denne synsvinkel, så har den utvivlsomt givet anledning til meget god forskning. På dansk grund findes således et fint empirisk arbejde af Hansen og Nannestad (1975); deres artikel indeholder også en diskussion af paradigmets mest interessante litteratur, hvortil der henvises.

Vor betænkelighed ved at diagnosticere Danmarks tilflytterproblem som et racismeproblem, og måske endda forklare racismen ud fra racisternes autoritære holdninger, er, at dette paradigme selv har indbygget en fundamental »vi/de«-optik. Forskerne og deres læsere er »vi«, mens de, der er uenige med »os«, er »de«, og »de« har et problem, som »de« burde gå til psykiater med.

Det er naturligvis ikke altid forkert at bruge værdiladede begreber i samfundsforskningen. Men det er helt sikkert en dårlig forskningsstrategi, hvis man indleder studiet af en gruppe menneskers holdninger med at fordømme disse. Dette burde i og for sig være ret elementært, eftersom samfundsvidenskabens grundlæggende metode, som understreget allerede af Weber, hviler på sympatisk (eller indlevende) forståelse. Hvis man åbner analysen af en gruppe menneskers holdninger med en principiel fordømmelse, umuliggør man det, der med et fint ord kaldes en hermeneutisk tilgang til problemet. Man afskærer sig fra at forstå en gruppe mennesker ud fra deres egen livsverden. Dette er ikke alene dårlig videnskab, en sådan procedure er også moralsk suspekt.

Der er også rent praktiske grunde til at anvende et nyt og mere udogmatisk paradigme ved analysen af tilflytterproblemet. Vor undersøgelse fordrer masseopinions-data, og hertil er specielt vælgerundersøgelsen foretaget i forbindelse med folketingsvalget i 1987 velegnet.² Men i 1987-undersøgelsen blev der ikke gjort noget forsøg på at måle racisme i den danske befolkning. Det nærmeste, man kommer, er et spørgsmål om flygtningenes levevis og kultur. Her stilles respondenterne over for et valg mellem to holdninger. Den ene holdning (A) er, at hvis flygtningene skal leve her, må de indordne sig under dansk levevis og kultur. Den anden holdning (B) er, at flygtningene bør have ret til at beholde deres egen levevis og kultur. Der er ingen tvivl om, at dette spørgsmål er godt stillet. Det måler meget klart to alternative holdninger til fremmede. De kaldes af Tønsgaard (Elklit og Tønsgaard, 1989) henholdsvis assimilation (A) og pluralisme (B). Dette valg mellem assimilation og pluralisme er centralt for vor analyse, og vi er enige med Tønsgaard, når han siger, at et valg mellem disse alternativer næppe afslører racisme. Vi vil gå et skridt videre og hævde, at ingen af de to alternativer overhovedet kan betegnes som racistiske. Det er klart, at det pluralistiske alternativ (B) rummer en mere imødekommende holdning over for flygtninge end det assimilistiske alternativ (A). Men længere kan man rimeligvis ikke gå.

Da vi nu har fat i Tønsgaards analyse af flygtningeproblemet, vil vi gerne gøre klart, at det var denne analyse, der blev inspirationen til vort eget arbejde. Tønsgaards analyse er klar og ganske elegant, men netop derfor kan den også inspirere

til modsigelse. Der er særlig ét punkt, hvor vi finder, at de farlige værdiladninger i autoritær/racisme-paradigmet har ledt Tonsgaard på afveje, selv om han anvender paradigmet med stor besindighed. Inden for racisme-paradigmet er det en central påstand, at specielt autoritære personer er racister. En central forestilling i paradigmet er begrebet »den autoritære personlighed«. Dette involverer »en mekanisk overgivelse til konventionelle værdier; blind underkastelse under autoritet sammen med et blindt had til alle opponenter og marginalgrupper; en anti-introspektiv holdning; rigid stereotyp tænkning, en tilbøjelighed til overtro; fordømmelse – halvt moralistisk, halvt kynisk – af den menneskelige natur«. (Horkheimer citeret efter McLellan, 1979: 264 – vor oversættelse). Det er en ordentlig mundfuld, og det er da nemt at se, hvorfor sådan en person kan blive racist. Men hvordan måler man den slags? Her vælger Tonsgaard et spørgsmål fra vælgerundersøgelsen, der giver respondenterne lejlighed til at erklære sig enig eller uenig i den holdning, at voldsforbrydelser bør straffes hårdere, end tilfældet er i dag. Tonsgaard fremhæver, helt korrekt, at amerikanske undersøgelser forbinder det at have en autoritær holdning med det at kræve strengere straffe for forbrydelser. Da nu Tonsgaard videre kan vise en stærk sammenhæng mellem holdningen til flygtningenes levevis og kultur, på den ene side og holdningen til straf for voldsforbrydelser, på den anden, ender analysen altså med en påstand, der meget minder om raciseparadigmets tese om sammenhængen mellem autoritære holdninger og racisme. Selv om vi altså stadig må minde om, at Tonsgaard fornuftigvis afstår fra at tage skridtet fuldt ud.

Men her må vi lige gå et skridt tilbage. Er det rimeligt at sige, at en person, der føler, at voldsforbrydelser bør straffes hårdere end den danske straffelov i dag lægger op til, er autoritær? Er det rimeligt at foreslå, at en sådan respondent mekanisk overgiver sig til konventionelle værdier, blindt underkaster sig autoritet og hader alle opponenter? – for nu bare at nævne et par af de træk, der karakteriserer den autoritære personlighed. Hvis denne identifikation holder, stander landet i våde. Godt 80 pct. af vælgerne er helt eller delvis enige i, at der er brug for hårdere straf af voldsforbrydere!

Vi må gøre det klart, at vi ikke anfægter Tonsgaards empiri. Det er en vigtig sammenhæng, han har fået fat i. Det, vi anfægter, er den teori, som i nogen grad styrer hans fortolkning af data. Vår opgave er derfor at formulere en ny teori, der kan redegøre for Tonsgaards empiriske resultat – men som kan sætte dette resultat ind i en mere solid teoretisk ramme. Men en ny teori skal kunne mere end blot omfortolke den gamle teoris resultater, den bør lede til ny empirisk indsigt (Popper, 1972: 241ff).

Vi giver nu en kort synopsis af vor egen teori. Det ligger i sagens natur, at sådan en synopsis næppe vil være helt klar for læseren ved første gennemlæsning. I de følgende afsnit vil vi diskutere teorien mere grundigt skridt for skridt og også tage stilling til visse indvendinger. Vi anbefaler, at læseren vender tilbage til vor synopsis, når han eller hun har læst artiklen færdig i sin helhed.

Et fællesskab opretholdes af en følelse af solidaritet mellem samfundets medlemmer. Men solidaritet er ikke noget éntydigt fænomen. Der er tværtimod grund til at tro, at moderne samfund vil indeholde to indbyrdes modstridende op-

fattelser af solidaritetens form. En gruppe af samfundets medlemmer vil orientere sig mod et eksklusivt fællesskab, dvs. et fællesskab med stærke sanktioner og med en stærk afgrænsning over for omverdenen. En anden gruppe af samfundets medlemmer vil orientere sig mod et billede af samfundet som et inklusivt fællesskab, der er åbent over for nye medlemmer og tilgivende over for medlemmer, der bryder fællesskabets regler. Det er især blandt folk med kort uddannelse, at vi finder forestillingen om det eksklusive fællesskab, mens det er blandt højtuddannede, at idéen om et inklusivt fællesskab bliver dominerende. Dette er det generelle billede, men der findes endnu et træk ved vort argument, der giver det teoretisk dybde, og som tillader overraskende empiriske forudsigelser. Vi gør nemlig en forudsigelse, der sammenligner to grupper, hvoraf den ene er mere kollektivistisk end den anden. Lad os for nemheds skyld skelne mellem kollektivistiske og individualistiske, selv om alle grupper i Danmark må betragtes som i nogen grad kollektivistiske. Vi forudsiger, at den kollektivistiske gruppe vil vise et relativt skarpt omslag fra en eksklusiv til en inklusiv fællesskabsopfattelse, når vi bevæger os fra de lavtuddannede til de højtuddannede grupper. Sammenlignet hermed vil udviklingen blandt individualisterne være relativt »flad«, dvs. højtuddannede individualister ligner lavtuddannede individualister mere i deres fællesskabsorientering, end de tilsvarende kollektivistiske grupper ligner hinanden.

Vi skal nedenfor nøjere forklare logikken i vor teori. Derefter udleder vi nogle empiriske hypoteser, som vi afsluttende tester på danske valgdata fra 1987. Eftersom de effekter, som vi forudsiger i data, dels faktisk findes, og dels næppe ville være blevet fundet uden teoriens hjælp, konkluderer vi, at testen befæster teorien ganske betydeligt.

Kollektivism

En kollektivist med hensyn til et bestemt fællesskab er en person, der ønsker, at dette fællesskab skal være stærkt. Fællesskabet er stærkt, hvis fællesskabets normer identificerer en række nøgleområder, definerer principper for, hvorledes disse reguleres, og gennem direkte kollektiv handling sikrer, at nøgleområderne reguleres i overensstemmelse med fællesskabets principper.

Ovenstående definition af kollektivism er temmelig kompakt. Målet med dette afsnit er at klargøre definitionen gennem en diskussion af nøgleudtrykkene.

For det første fremgår det af vor definition, at man ikke slet og ret er kollektivist eller individualist, man er kollektivist med henblik på et givent fællesskab. Man kan således godt være kollektivist, når det gælder Danmark, og individualist, når det gælder EF, og omvendt. For det andet kan et fællesskab opfattes på mange forskellige måder. Man kan for eksempel opfatte Danmark som et forsvarsfællesskab, og i så fald er man kollektivist, hvis man prioriterer et stærkt forsvar højt. Man kan også opfatte Danmark som et socialt fællesskab. En kollektivist på det sociale område er en person, der går ind for en stærk statslig rolle i fordelingsproblematikken. Det er empirisk plausibelt at antage, at man kan være kollektivist omkring forsvaret og individualist omkring det sociale fællesskab (for eksempel en venstremand) og omvendt (for eksempel en SF'er). Når man taler om kollek-

tivism, er det derfor vigtigt at specificere, ikke alene hvilket fællesskab der referes til, men også hvilken sfære af fællesskabet der er relevant.

I princippet er den teori, som vi her fremlægger, temmelig generel. Den kan således appliceres på alt fra FN til Sorø skakklub; men af hensyn til fremstillingens klarhed har vi valgt at specificere teorien i denne artikel, så den gælder Danmark betragtet som et socialt fællesskab.

Definitionen af kollektivism understreger endvidere betydningen af principper, der regulerer adfærden på nøgleområder. I vort konkrete tilfælde vil disse principper være distributive retfærdighedsprincipper, og nøgleområdet vil være statens rolle i økonomien. En kollektivist vil, i vort konkrete tilfælde, lægge vægt på en stærk stat, der regulerer økonomien og påvirker fordelingen af indkomster. Der er yderligere grund til at understrege en empirisk sammenhæng, der letter specificeringen af vor model, når det gælder Danmark betragtet som socialt fællesskab. I de vestlige demokratier generelt, og helt specielt i Skandinavien, er kollektivism på det sociale område egalitær. Dette er så ganske slående i vor nutidige situation, at man let tror, at denne sammenhæng er »naturlig« og uomgængelig. Dette er historisk set ukorrekt. Middelalderens kollektivism var på mange måder hierarkisk, og den blev i tidens løb bekæmpet af den gryende liberalisme, der i den historiske sammenhæng var både individualistisk og egalitær. Det er således en historisk betinget omstændighed, at kollektivism i dagens Danmark kan betragtes som egalitær på det sociale område sammenlignet med individualismen. Men denne omstændighed letter arbejdet med at udarbejde en specifik test af vor generelle teori.

Hidtil har vi udtalt os en del om kollektivism uden at definere den traditionelle modpol, nemlig individualisme. Dette er på sin vis hensigtsmæssigt, eftersom det ofte er frugtbart at sammenligne grupper, der blot kan karakteriseres som mere eller mindre kollektivistiske. Der er ingen indlysende nødvendighed i en selvstændig definition af individualisme. Og en sådan definition kan næppe gives på det helt generelle teoretiske niveau. Når vi derimod specificerer teorien, så den kommer til at gælde et konkret fællesskab på et givent tidspunkt, da bliver det mere meningsfuldt at forsøge at definere individualisme selvstændigt. Vi betragter det socio-økonomiske fællesskab i demokratiske nationalstater, mere specifikt Danmark. I vort tilfælde kan vi sige, at en kollektivist lægger vægt på normintegration, mens en individualist lægger mere vægt på funktionel integration (dvs. markedet).³ Vi skal udnytte denne omstændighed i operationaliseringen af kollektivism nedenfor.

Vor undersøgelse gælder altså dagens Danmark defineret som et socio-økonomisk fællesskab. I denne sammenhæng opfatter vi en kollektivist som en person, der lægger vægt på social lighed og en stærk statslig rolle i økonomien. For en individualist er det derimod ikke vigtigt, at staten sikrer social lighed. Det er tværtimod således, at individualisten har mere tiltro til markedet – dvs. opfatter det socio-økonomiske område som et område, der falder under funktionel integration snarere end normintegration, og som derfor ikke ønsker et stærkt fællesskab, som defineret ovenfor.⁴

Fællesskabets afgrænsning

Et fællesskab er en gruppe mennesker, der kan referere til et sæt af fælles symboler og en fælles historie. Fællesskabet defineres af et sæt regler, der fastlægger medlemmernes rettigheder og pligter. Fællesskabets afgrænsning sker gennem regler, der fastlægger medlemsbetingelserne, dvs. giver svar på spørgsmålene: Hvornår er en person medlem af et givent fællesskab? Hvorledes straffes personer, der overtræder fællesskabets regler?

Et fællesskab er med nødvendighed historisk bestemt, og derfor er dets afgrænsning, set fra et rationelt synspunkt, arbitrært. Der findes således ikke noget »korrekt« svar på, hvorledes et konkret fællesskab, som for eksempel Danmark, skal afgrænses.

Lad os starte med at betragte afgrænsningsspørgsmålet gennem kollektivistens øjne. Kollektivisten ønsker, at fællesskabet, konkret Danmark, skal være stærkt. Men hvordan skal fællesskabet afgrænses, for at det kan blive stærkt? Vi kan skelne mellem to modstridende strategier på dette område: den eksklusive og den inklusive. En person, der er orienteret mod en eksklusiv definition af fællesskabet, ønsker et stærkt skel mellem medlemmer og ikke-medlemmer. Et fællesskab, der hviler på et klart »vi/de«-skel, er velegnet til at skabe en fælles konkret identitet, en slags »holdånd«. Derfor kan et stærkt »vi/de«-skel styrke solidariteten mellem fællesskabets medlemmer. På lignende måde leder den eksklusive orientering til et krav om, at de, der overtræder fællesskabets regler, bliver klart og synligt straffet. Den klare straffestrategi gør det nemmere for samfundets medlemmer at stole på hinanden og føle respekt for fællesskabets regler. Set fra en eksklusiv fællesskabsorientering er det undergravende for et fællesskab, hvis folk kan komme godt fra at snyde i forhold til de fælles forpligtelser. Gratister er en trussel mod solidariteten og bør bekæmpes med markante straffe. Personer med en eksklusiv orientering til fællesskabet forbinder altså solidaritet med en klar afgrænsning af fællesskabet (vi/de) og markante straffe mod folk, der forbryder sig mod fællesskabets regler.

En kollektivist med en inklusiv orientering mod fællesskabet vil ræsonnere temmelig anderledes, specielt hvis fællesskabet er placeret i et vestligt menneskemiljø. Et moderne fællesskab i Vesten bruger egalitære principper til behandling af medlemmerne internt (lighed for loven, én person én stemme, osv.). Men egalitære principper lægger mest naturligt op til et åbent fællesskab, hvor det er let at blive medlem. Menneskerettighederne og den vestlige liberale retstradition gør grænser til noget sekundært, noget, der fremstår af praktiske og historiske grunde, men som egentlig ikke kan underbygges moralsk. Derfor, siger kollektivisten med den inklusive fællesskabsorientering, kan fællesskabet kun være stærkt, hvis det tager sine universelt funderede grundprincipper alvorligt, og dette medfører, at et stærkt fællesskab må være relativt åbent over for fremmede. På lignende måde, ræsonnerer den inklusivt orienterede kollektivist, bør fællesskabet ikke forkaste folk, der forbryder sig mod fællesskabets regler. Disse folk er stadig medlemmer af fællesskabet, og deres rettigheder beskyttes således stadig af fællesskabets universalistiske grundprincipper. Hvor en eksklusiv fællesskabsorientering let forbindes med et retributivt (gengældende) syn på straffe, forbin-

des den inklusive orientering let med det syn, at en straf kun kan retfærdiggøres gennem sin forebyggende virkning.

Både den eksklusive og den inklusive orientering mod fællesskabet indeholder en opfattelse af solidaritet, men de to former for solidaritet tilsiger i mange spørgsmål diametralt modsigende standpunkter. I vor konkrete undersøgelse operationaliserer vi solidaritetsformerne ved hjælp af holdningen til flygtninge, der skal bo i Danmark. En person, der opfatter solidaritet eksklusivt, vil ønske at se en flygtning gøre en aktiv indsats for at gøre sig til medlem af det danske samfund. Man vil sige, at solidariteten kræver, at en flygtning til gengæld for sin optagelse i fællesskabet bestræber sig på at indordne sig under dansk levevis og kultur. En inklusiv opfattelse af solidariteten indebærer omvendt, at man opfatter en persons kultur og levevis som en del af vedkommendes naturlige frihedssfære, hvor identiteten kan udformes i overensstemmelse med frit personligt valg. En inklusiv orientering mod fællesskabet indebærer derfor, at man generelt giver folk – og altså også flygtninge – ret til at definere deres egen levevis og kultur. Det forholder sig så heldigt, at netop dette alternativ optræder i den danske vælgerundersøgelse fra 1987-valget.⁵

Lighedens dynamik

Højtuddannede grupper vil tendere mod et inklusivt syn på fællesskabet, mens lavtuddannede grupper vil tendere mod et eksklusivt syn på fællesskabet. Denne sammenhæng vil styrkes, jo mere kollektivistiske grupper, vi betragter, mens sammenhængen højst vil findes i afsvækket form hos individualisterne.

Selve det at være medlem af et fællesskab kan under visse omstændigheder betragtes som en vigtig ressource for fællesskabets medlemmer. Men hvis medlemskab af et fællesskab skal være en ressource, så må fællesskabet orienteres eksklusivt. Medlemskab som ressource devalueres, hvis det er let at blive medlem, eller hvis de, der bryder fællesskabets regler, for let kan slippe af sted med at gøre det. Der er derfor god grund til at tro, at fællesskabets resourcesvage medlemmer vil orientere sig mod et eksklusivt fællesskab. På den måde maksimerer de virkningen af deres egen mest strategiske eller måske eneste væsentlige ressource. Eftersom uddannelse er en nøgleressource i moderne fællesskaber, ledes vi til at gøre den antagelse, at lavt uddannede grupper i højere grad end højtuddannede grupper vil udvikle en eksklusiv orientering med hensyn til fællesskabet.

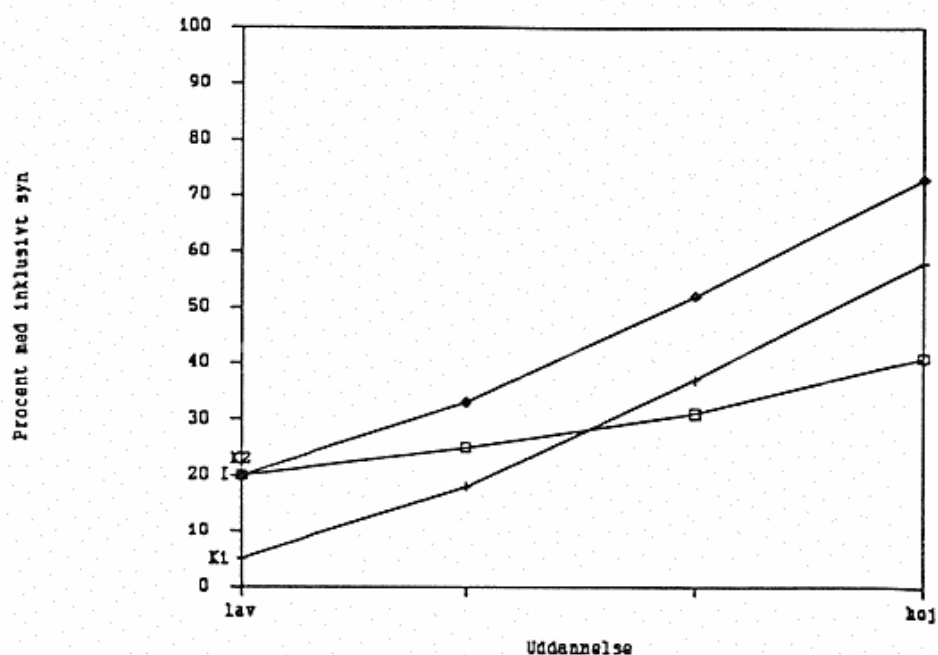
Denne forudsigelse styrkes af et beslægtet, men logisk set uafhængigt, argument. Sagen er den, at den inklusive fællesskabsforståelse er mere abstrakt end den eksklusive fællesskabsforståelse. Begge fællesskabsformer benytter sig, i den moderne sammenhæng, af lighedsprincipper. Men hvor den inklusive fællesskabsopfattelse fortolker lighedsprincipperne med en indbygget tendens i retning af generalisering og universalitet, da gælder det omvendt, at fortolkningen af lighedsprincipperne inden for den eksklusive fællesskabsopfattelse går i retning af det konkrete. Der er grund til at tro, at den generaliserende og universalistiske måde at tænke på, som er indbygget i den inklusive fællesskabsorientering, er kongruent med de tænke måder, der især indøves i højere uddannelser. I de højere uddannelser udvikles og opvurderes evnen til at tænke abstrakt. Dette gør, at

opfattelsen af fællesskabet i højere grad orienteres efter principper. Derfor må man forvente en sammenhæng mellem uddannelse og fællesskabsorientering.⁶

Begge de ovennævnte argumentslinjer får os til at forbinde lav uddannelse med en eksklusiv orientering mod fællesskabet, hvorimod høj uddannelse må forbindes med en inklusiv fællesskabsopfattelse.⁷

Implicit i ræsonnementerne ovenfor ligger naturligvis, at medlemmerne ønsker et stærkt fællesskab. Det vil sige, at ræsonnementet gælder kollektivister og deres syn på fællesskabet. Det er i den konkrete sag ikke helt tosset. For set i international målestok er Danmark temmelig kollektivistisk, og selv de, der på hjemmebane, i Danmark, fremstår som individualister, oplever ofte, at de på udebane nærmest er at betragte som kollektivister. Men selv, hvis vi alle er mere eller mindre kollektivistiske, vil der være vigtige gradforskelle. Det er derfor vigtigt at konstatere, at vort ræsonnement tillader forudsigelser om forskelle i forskellige gruppers fællesskabsorientering. Lad os sammenligne to grupper med forskellige grader af kollektivism. Lad os for lethedens skyld kalde disse grupper henholdsvis kollektivister og individualister. Individualisterne sætter pr. definition ikke et stærkt fællesskab som en høj prioritet. Derfor er der ingen stærk tilskyndelse for lavt uddannede individualister til at insistere på et eksklusivt fællesskab, og omvendt er der ingen særlig tilskyndelse for højtuddannede individualister til at insistere på inklusivt fællesskab. Vi vil derfor forvente, at sammenlignet med individualisterne vil kollektivisterne vise et relativt dramatisk omslag i fællesskabs-

Figur 1. Orientering mod fællesskabet, uddannelse og kollektivism

- I = individualister
- K1 = kollektivister, samme gennemsnit som individualister
- K2 = kollektivister, højere gennemsnit end individualister

orientering, når vi bevæger os fra lavt uddannede grupper til højtuddannede grupper. Sammenhængen mellem fællesskabssyn og uddannelse vil eventuelt gå i samme retning, som hos kollektivistene, men omslaget i fællesskabssyn vil være mindre. Dette illustreres i figur 1.

Her viser kurven 'I' en relativt flad og udramatisk udvikling hos individualisterne, mens kurven 'K1' repræsenterer det mere dramatiske omslag i synet på fællesskabet, som vi forventer hos kollektivistene. Læg mærke til, at disse to kurver forudsætter, at gennemsnittet i fællesskabssyn for de to grupper (kollektivister, individualister) er det samme. Dette behøver ikke være tilfældet.

Nu er det vel muligt at tænke sig, at kollektivismen, der er båret af eksplicit anvendelse af egalitære normer, under alle omstændigheder vil disponere folk for et mere inklusivt fællesskabssyn end individualismen. I det omfang dette faktisk sker, vil det demonstrere den stærkt indbyggede tendens i ligheds-idéen til at lade sig generalisere.⁸ Men selv hvis denne generelle tendens slår igennem, skulle vore forudsigelser ovenfor holde stik. Den kollektivistiske gruppe vil stadig vise det kraftigste omslag i syn på fællesskabet, når vi bevæger os fra lavtuddannede til højtuddannede grupper. Hvis kollektivismen generelt har en inklusiv effekt, vil det vise sig ved, at forskellen i fællesskabsorientering kan være meget lille, når vi sammenligner lavtuddannede kollektivister og individualister, mens forskellen er meget stor, når vi sammenligner de korresponderende højtuddannede grupper. Denne mulighed illustreres i figur 1 ved at sammenholde linjerne 'I' og 'K2'. I dette tilfælde forudsætter sammenligningen således, at kollektivisterne i gennemsnit er mere inklusivt orienterede end individualisterne.

Med det rigtige valg af teknik er det faktisk muligt at teste disse modgående tendenser på en gang, således at man inden for samme model kan teste, om lavt uddannede kollektivister bliver mere eksklusivt orienteret end lavt uddannede individualister, samtidig med at kollektivisme generelt disponerer folk i en mere inklusiv retning.

Empirisk test

Den forelagte teori leder til tre forudsigelser: (1) højere uddannelse er generelt forbundet med en mere inklusiv definition af fællesskabet; (2) kollektivisme disponerer generelt i retning af et inklusivt syn på fællesskabet; (3) omslaget mellem eksklusivt og inklusivt fællesskabssyn er stærkere hos kollektivister end hos individualister, når vi bevæger os fra grupper med lav uddannelse til grupper med høj uddannelse. Disse tre forudsigelser finder utvetydig bekræftelse i data fra den danske vælgerundersøgelse, 1987.

Dette afsnit falder i to dele. I første del præsenterer vi data i form af en krydstabulering for at se, om vor teoris forudsigelser virker plausible, når data betragtes »med det blotte øje«. Vi fortsætter derefter med en mere teknisk præget logit-analyse af de samme data. Såvel krydstabuleringen som logit-analysen leder til de samme konklusioner, nemlig en bekræftelse af den forelagte teoris forudsigelser. Men hvis man skal have en egentlig intuitiv idé, om hvad logit-modellen viser, er det (for de fleste) nødvendigt med det tidligere analysetrin. Første skridt i argumentet er en analyse af tabel 1.

Tabel 1. Orientering mod fællesskabet: procent med et inklusivt syn på fællesskabet, opdelt på grupper efter kollektivism og uddannelse. Antal i parentes

Orientering mod fællesskabet Procent	Uddannelse			
	1 (lav)	2	3	4 (høj)
1. Individualister	20 (114)	25 (84)	31 (108)	42 (88)
2. Kollektivister	20 (95)	33 (108)	52 (102)	73 (143)

Note: For en nærmere redegørelse for operationaliseringen af variabelen, se noterne 2-3 og 5. Vælgerstudiet fra 1987 har i alt 1.022 besvarelser, mens vores analyse er baseret på 842. Vi har udeladt respondenter, der ikke har villet svare A eller B på spørgsmålene i V27 (kollektivism) og V29 (syn på fællesskabet). Derudover er udeladt nogle få respondenter, der ikke ville oplyse skole- eller erhvervsuddannelse.

Kilde: Vælgerundersøgelsen fra 1987 (Elklit og Tonsgaard, 1989).

For hver kombination af uddannelses- og kollektivismekategorierne viser tabel 1, hvor mange procent af respondenterne der har et inklusivt syn på fællesskabet, og tallene i parentes angiver det absolutte antal respondenter i hver uddannelses-kollektivismegruppering. Der er for eksempel 88 højtuddannede individualister, hvoraf 42 pct. har et inklusivt syn på fællesskabet.

Vor første forudsigelse er, at højere uddannelse leder til en større sandsynlighed for et inklusivt syn på fællesskabet. Denne forudsigelse er korrekt, hvis andelen af inklusivister stiger, når vi bevæger os fra uddannelseskategori 1 til uddannelseskategori 4. Vi kan se, at denne sammenhæng holder; og at den holder, når der kontrolleres for kollektivism, dvs. sammenhængen holder separat for individualister og kollektivister.

Vor anden forudsigelse er, at kollektivister generelt er mere disponeret for et inklusivt syn på fællesskabet end individualister. Vi forventer således, at andelen med et inklusivt syn på fællesskabet er større hos kollektivister end hos individualister. Når vi sammenligner de to rækker med tal i tabel 1, ser vi, at den forventede sammenhæng holder. Kontrolleret for uddannelse er der markant flere kollektivister end individualister med et inklusivt syn på fællesskabet i de tre højest uddannede grupper, mens skellet mellem kollektivism og individualisme ikke gør sig gældende for den lavest uddannede gruppe, der domineres af et eksklusivt syn på fællesskabet (begge undergrupper har 20 pct. med et inklusivt fællesskabs-syn).

Den tredje og mest kringledede forudsigelse fra vor teori er, at omslaget fra et eksklusivt syn på fællesskabet til et inklusivt syn vil være stærkere hos kollektivister end hos individualister, når vi bevæger os fra lavtuddannede til højtuddannede grupper. Eftersom begge grupper hos de lavtuddannede har den samme grad af »inklusive«, nemlig 20 pct., betyder dette, at vi forudsiger, at der skal være en stigende overvægt af inklusivister hos kollektivisterne, når vi bevæger os fra de lavtuddannede grupper til de højtuddannede, dvs. at de to procenter skal divergere mere og mere langs uddannelsesvariabelen. Det fremgår klart af tabellen, at dette faktisk er tilfældet. Kollektivisternes overvægt af »inklusive« øges gradvis fra lav til høj uddannelse, nemlig fra 0 pct. for lavt uddannede til 8 pct. for

næstlavest uddannede over 21 pct. for de næsthøjest uddannede til 31 pct. for de højest uddannede.

En analyse med det blotte øje støtter altså den fremlagte teori. Det er nu vigtigt at afgøre, hvorvidt de iagttagne sammenhænge er statistisk signifikante. Til dette formål er de loglineære analyseteknikker i almindelighed velegnede.

I en loglineær analyse forsøger man at beskrive (logaritmen af) antal observationer i en celle som en sum af effekter, der dels skyldes variabelernes marginalfordeling, dels sammenhængen mellem variablerne (interaktionseffekter). Den loglineære analyse forholder sig imidlertid neutral over for de variabler, der indgår i analysen, den skelner ikke mellem afhængige og uafhængige variabler. Det er uheldigt i vor sammenhæng, hvor orientering mod fællesskabet helt klart optræder som det, der skal forklares, og hvor de teoretisk interessante effekter er dem, der forbinder forklaringsfaktorerne (kollektivism, uddannelse) med orientering mod fællesskabet. I de tilfælde, hvor den afhængige variabel er dikotom, er der hjælp at hente. Så kan man anvende en variant af de loglineære analyseteknikker, en såkaldt logit-analyse. I logit-analysen forsøger man at beskrive log-odds (logaritmen af odds) på den afhængige variabel for hver celle i baggrundstabellen som en sum af effekter, hvoraf den ene afspejler marginalfordelingen på den afhængige variabel, mens resten indfanger sammenhængene mellem den afhængige og forskellige kombinationer af de uafhængige variabler. Da orientering mod fællesskabet er en dikotom variabel, vælger vi at udføre en logit-analyse på vort datamateriale.

Første led i en logit-analyse er valg af den rette model for datamaterialet, de forskellige modeller medtager et forskelligt udvalg af effekter mellem forklaringsfaktorerne og den afhængige variabel. Den fremlagte teori postulerer en model, hvor der er en effekt af kollektivism, en effekt af uddannelse samt en gensidigt forstærkende effekt af kollektivism og uddannelse. Teorien afhænger af, at alle tre effekter faktisk er til stede. Vi kan afgøre, om den teoretiske model er i overensstemmelse med datamaterialet, ved at teste et hierarki af logitmodeller, der gradvis medtager flere og flere effekter.⁹ Resultatet fremgår af tabel 2.

I tabellen er de enkelte modeller angivet i den standardmæssige forkortede notation.¹⁰ Model 1 antager, at orientering mod fællesskabet (F) er upåvirket af forklaringsfaktorerne, mens forklaringsfaktorerens egne marginaler og deres indbyrdes marginalfordeling er taget for givet (UK). I model 2 optræder kollektivism (FK) som relevant forklaringsvariabel, og så fremdeles. Model 5 svarer til den i denne artikel fremlagte teori. Orientering mod fællesskabet påvirkes af kombinationen mellem uddannelse og kollektivism (FUK), men derudover er enkelt-effekterne fra henholdsvis kollektivism og uddannelse på fællesskabsorientering ((FK) & (FU)) underforstået, ligesom der er taget højde for den indbyrdes marginalfordeling mellem de uafhængige variable (UK).

Som det fremgår af tabel 2, er modelvalget krystalklart. Sandsynligheden for, at modellerne 1 til 4 giver en korrekt rekonstruktion af datas struktur, er under 0,05. Disse modeller passer altså ikke på data. Det gør derimod model 5, der medtager alle tre effektkombinationer af forklaringsvariablerne på orientering mod fællesskabet. Model 5 har endog en meget høj sandsynlighed for, at den

Tabel 2. Logitmodeller med syn på fællesskabet (F) som afhængig variabel samt graden af kollektivism (K) og uddannelse (U) som uafhængige variable

	LR-Chisquare	Frihedsgrad	Signifikans
1. (UK) (F)	123,02	7	0,000
2. (UK) (FK)	92,98	6	0,000
3. (UK) (FU)	34,62	6	0,000
4. (UK) (FU) (FK)	11,23	5	0,047
5. (FUK)	0,53	4	0,971

F = syn på fællesskabet

K = graden af kollektivism

U = uddannelse betragtet som ordinal variabel med lige store mellemrum mellem kategorierne.

stærke sammenhæng mellem data og model er reel ($p = 0,971$). Første led i logit-analysen peger altså éntydigt på model 5 som den rette model for datamaterialet. Det var heldigt, for model 5 er som nævnt den eneste af modellerne, der svarer til den i denne artikel fremlagte teori.

Andet led i logit-analysen undersøger den valgte models detaljer. En ting er, at de forventede effekter optræder, men er de signifikante og har de den retning, som teorien forudsiger? Hvilke effekter er mest betydningsfulde? Disse spørgsmål vil vi afklare ved at se nærmere på parametrene i model 5.

Hvis vi kalder det forventede antal observationer i celle (i,j,k) for $E_{(i,j,k)}$, kan logit-model nr. 5 udtrykkes i følgende ligning:

$$(1) \ln (E_{(1,j,k)}/E_{(2,j,k)}) = \beta_0 * w_{l(1)} + \beta_1 * w_{k(ij)} + \beta_2 * w_{u(1k)} + \beta_3 * w_{ku(1jk)}$$

hvor ligningens venstre side udtrykker log-odds (den naturlige logaritme af odds) for udfaldet inklusiv fællesskabsorientering ($i=1$) i forhold til eksklusiv fællesskabsorientering ($i=2$). Disse log-odds kan beregnes for hver enkelt kombination af forklaringsfaktorene $(+,j,k)$. Beregningsmetoden fremgår af ligningens højre side som en sum af vægtede parametre.¹¹ Hver af de vægtede parametre udtrykker en af de modellerede effekter. Parametrene er symboliseret som β , vægtene som w , mens fodtegnene angiver effekten. Log-odds fremstår altså som en vægtet sum af en generel parameter, β_0 ; en kollektivismeparameter, β_1 ; en uddannelsesparameter, β_2 ; og en parameter, der fanger kombinationen kollektivism-uddannelse, β_3 . Logitmodellens parametre og vægte fremgår af tabel 3.

Tabel 3. Resultater af logitanalysen af sammenhængen mellem syn på fællesskabet (F), graden af kollektivism (K) og uddannelse (U)

Parametre (S.E.)	Effekt	Vægt	i=1	i=2	i=j	i < > j
$\beta_0 = -0,573$ (0,078)	F	$w_{(i)}$	1	-1		
$\beta_1 = -0,321$ (0,078)	F*K	$w_{k(ij)}$			1	-1
$\beta_2 = +1,295$ (0,148)	F*U	$w_{u(ik)}$	w	-w		
$\beta_3 = -0,515$ (0,158)	F*K*U	$w_{ku(ijk)}$			w	-w
Entropi = .11, koncentration = .14			$w = -0,6708 + (k-1)*0,4472$			

F = orientering mod fællesskabet (kode 1 = inklusiv, 2 = eksklusiv), i-variabel

K = graden af kollektivism (kode 1 = individualist, 2 = kollektivist), j-variabel

U = uddannelse betragtet som ordinal variabel med lige store mellemrum mellem kategorierne (kode 1 = lav, 4 = høj), k-variabel.

Tabel 3 giver i kompakt form den nødvendige information til ved hjælp af ligning (1) at beregne de forventede log-odds i model 5. Det, der interesserer os, er imidlertid at konstatere, at samtlige parametre er signifikante på et meget højt niveau (standardfejlen 'S.E.' er uhyre lille i forhold til parametrenes størrelse). Det er også væsentligt at bemærke, at alle parametrene har de teoretisk forventede fortegn. At dette faktisk er tilfældet, bliver måske lettere at gennemskue, hvis vi beregner de vægtede parametre for udvalgte celler i datamatricen. Resultatet af beregningen fremgår af tabel 4.

Tabel 4. De beregnede vægtede logitparametre for sammenhængen mellem syn på fællesskabet, kollektivism og uddannelse

Variablenes værdikombinationer	Marginal	Variabelkombinationer		
	Orientering mod fællesskabet	Orientering mod fællesskabet *	Orientering mod fællesskabet *	Orientering mod fællesskabet *
		Kollektivisme	Uddannelse	Kollektivisme *
				Uddannelse
inklusivt fællesskabssyn	-0,573			
eksklusivt fællesskabssyn	0,573			
inklusiv individualist eller eksklusiv kollektivist		-0,321		
inklusiv kollektivist eller eksklusiv individualist		0,321		
<i>Inklusivt fællesskabssyn:</i>				
med lav uddannelse			-0,869	
med næstlaveste uddannelse			-0,290	
med næsthøjeste uddannelse			0,290	
med høj uddannelse			0,869	
<i>Inklusiv individualist eller eksklusiv kollektivist:</i>				
med lav uddannelse				0,345
med næstlaveste uddannelse				0,115
med næsthøjeste uddannelse				-0,115
med høj uddannelse				-0,345

Orientering mod fællesskabet er kodet (1 = inklusiv, 2 = eksklusiv).

Kollektivisme er kodet (1 = individualist, 2 = kollektivist).

Uddannelse er kodet (1 = lav, 4 = høj).

Den første parameter, β_0 , er teoretisk uinteressant. Den udtrykker blot marginalfordelingen på den afhængige variabels orientering mod fællesskabet. Når β_0 er negativ, betyder det simpelthen, at der alt i alt er flere danskere med en eksklusiv orientering mod fællesskabet end med en inklusiv. I tabel 4 ser vi, at udfaldet inklusiv orientering får et negativt fortegn, mens udfaldet eksklusiv orientering får det positive fortegn, der afslører, hvor dominerende denne fællesskabsopfattelse er blandt danskere.

Vor teori forudsiger, at kollektivism generelt disponerer i retning af et inklusivt syn på fællesskabet. Betragter vi kolonne 2 i tabel 4, hvor kollektivismens indvirkning på orientering mod fællesskabet rapporteres, ser vi den positive effekt for de inklusive kollektivister og for de eksklusive individualister. Det at være kollektivist disponerer altså i retning af et inklusivt syn på fællesskabet, parametren β_1 har det ventede fortegn.

Ser vi dernæst på sammenhængen mellem uddannelse og orientering mod fællesskabet, forventer vi, at tendensen til at have et inklusivt syn på fællesskabet stiger med uddannelsen. I kolonne 3 i tabel 4 kan vi se, hvordan effekten af uddannelse er på folk med et inklusivt syn på fællesskabet. Den er negativ i de to laveste uddannelseskategorier og positiv i de to højeste. Det svarer præcist til den forventede overvægt af »inklusive« blandt højtuddannede. Der er tilsvarende en overvægt af eksklusive blandt de lavtuddannede. β_2 har det ventede fortegn.

Endelig forventer vi, at kollektivism og høj uddannelse har en gensidigt forstærkende effekt i retning af et inklusivt syn på fællesskabet. Dette skulle vise sig i trevejsinteraktionseffekten, som viser, hvorledes orientering mod fællesskabet påvirkes af kombinationen af uddannelse og kollektivism/individualisme, når der allerede er kontrolleret for de simple tovejsammenhænge mellem de implicerede variabler. Interaktionen mellem forklaringsfaktorerne fremgår af den sidste kolonne i tabel 4. Her rapporteres effekten for eksklusive kollektivister. Den er positiv ved lav uddannelse og negativ ved høj. Det er blandt kollektivister med lav uddannelse, den eksklusive orientering mod fællesskabet dominerer. Effekten for de inklusive kollektivister har samme størrelse som tallene i tabel 4, men den har modsat fortegn. Det vil sige, at kollektivister med høj uddannelse fortrinsvis har et inklusivt syn på fællesskabet. Dette svarer helt til den forventede virkning. β_3 har, ligesom de øvrige parametre, det ventede fortegn.

Da vi nu har set, at logit-analysen bekræfter den opstillede teori både med hensyn til, hvilke sammenhænge der er relevante, og med hensyn til parametrenes statistiske signifikans og retning, kan vi benytte logitmodellen til at vurdere, hvilke effekter der er mest betydningsfulde. Der er tale om at bruge modellen til at kaste lys over datas struktur på et område, hvor vi ikke har haft en teoretisk forhåndsforventning. Logitmodellen, som er opstillet ovenfor i ligning (1), opererer med logaritmiske størrelser. Det kan være u hensigtsmæssigt, når vi skal sammenligne de enkelte effekter med hinanden. Hvis vi i stedet tager antilogarithmen af ligning (1), får vi et udtryk for de af modellen forventede odds på den afhængige variabel:

$$(2) E_{(1jk)}/E_{(2jk)} = T * T_{K(j)} * T_{U(k)} * T_{KU(jk)}$$

hvor T-faktorerne afspejler virkningen på odds i gennemsnit, T, effekten af kollektivism $T_{K(j)}$ effekten af uddannelse $T_{U(k)}$; og effekten af interaktionen mellem kollektivism og uddannelse $T_{KU(jk)}$.

I tabel 5 har vi benyttet den multiplikative version af logitmodellen til at beregne odds for, at forskellige typer respondenter har et inklusivt snarere end et eksklusivt syn på fællesskabet.

Tabel 5. Forventede odds for et inklusivt fællesskabssyn, opdelt på grupper efter kollektivism og uddannelse

Orientering mod fællesskabet	Uddannelse			
	1 (lav)	2	3	4 (høj)
1. Individualister	0,24	0,34	0,49	0,69
2. Kollektivister	0,23	0,52	1,16	2,60
De til beregningen benyttede T-faktorer:				
T			= 0,56	
T _k for kollektivister			= 1,38	
T _u for høj uddannelse			= 2,38	
T _u for næsthøjeste uddannelse			= 1,34	
T _{ku} for kollektivister med høj uddannelse			= 1,41	
T _{ku} for kollektivister med næsthøjeste uddannelse			= 1,12	

Note: På grund af de statistiske begrænsninger i modellens parametre vil T_k for individualister (0,73) være den reciprokke værdi af T_k for kollektivister og så fremdeles. På den måde dækker de rapporterede T-faktorer alle dem, der er nødvendige til beregning af de forventede odds.

Generelt er højere uddannelse forbundet med en mere inklusiv definition af fællesskabet. Odds for, at lavtuddannede respondenter har et inklusivt syn på fællesskabet er meget lave, omkring 0,24, og disse odds stiger med uddannelse. T-faktoren for uddannelse viser, at folk med den højeste uddannelse alt andet lige tenderer imod en inklusiv fællesskabsopfattelse i forholdet 2,38 til 1, mens folk med den laveste uddannelse alt andet lige tenderer i modsat retning, idet T-faktoren er 0,42.

At være kollektivist i modsætning til individualist disponerer også i retning af et inklusivt syn på fællesskabet. Ganske vist er de samlede forventede odds for et inklusivt fællesskabssyn ens blandt lavtuddannede individualister og kollektivister, men de samlede forventede odds er jo sammensat af de enkelte T-faktorer, og her ser vi, at kollektivister alt andet lige tenderer i retning af en inklusiv fællesskabsopfattelse i forholdet 1,38 til 1, mens individualister alt andet lige tenderer i modsat retning, idet T-faktoren er 0,73.

Endelig er der en positiv interaktion mellem kollektivism og uddannelse, således at omslaget mellem et eksklusivt og et inklusivt syn på fællesskabet er stærkere hos kollektivister end hos individualister, når vi bevæger os fra grupper med lav til grupper med høj uddannelse. Ser vi på individualister med lav uddannelse eller kollektivister med høj uddannelse (svarende til tabellens »positive« celler) finder vi en T-faktor på 1,41. Alt andet lige vil tilfælde med positiv interaktion øge tendensen i retning af et inklusivt fællesskabssyn i forholdet 1,41 til 1.

Ved hjælp af T-faktorerne bliver betydningen af de enkelte forklaringslementer sammenlignelige. Vi ser således, at uddannelse er den variabel, der bidrager mest til respondentens fællesskabssyn, idet de øvrige T-faktorer er lavere. Samti-

dig ser vi, at betydningen af kollektivism er af samme størrelsesorden som virkningen af interaktionen mellem kollektivism og uddannelse.

Alternative operationaliseringer

Alternative operationaliseringer af fællesskabets afgrænsning (ud fra holdningen til forbrydelse og straf) og kollektivism (ud fra holdningen til sociale nedskæringer) befæster yderligere den fremlagte teori.

Analysen i forrige afsnit er denne artikels centrale empiriske resultat. Vi kunne derfor meget vel gå direkte til det konkluderende afsnit, og derfor har argumentet i dette afsnit i et vist omfang digressionens præg. Det, vi har valgt at gøre nedenfor, er at gennemføre alternative tests af vor hovedteori baseret på en operationalisering af andre sider af teorien. Man vil huske, at det eksklusive syn på fællesskabet ikke alene var defineret ved stærk afgrænsning over for nye medlemmer, men også ved en relativt markant holdning til straf mod de medlemmer, der bryder fællesskabets regler. Vælgerundersøgelsen fra 1987 rummer visse muligheder for at teste dette aspekt af teorien, og det vil være vor første opgave nedenfor. Det fremgår også, at vi for vort konkrete studieobjekt, Danmark i dag, har postuleret en sammenhæng mellem kollektivism og socialt egalitære holdninger. Hvis dette er tilfældet, skulle vor analyse fra forrige afsnit kunne repliceres med en mere direkte egalitær kollektivism-operationalisering. Dette vil være vor anden opgave.

Fælles for disse analyser er det, at de på grund af datas beskaffenhed må gennemføres med delvis uegnede variabler. Begge vore alternative operationaliseringer har meget skæve marginalfordelinger. Dette er statistisk uheldigt. Men derudover rejser en meget skæv marginalfordeling altid tvivl om, hvor præcist den underliggende teoretiske dimension er udtænkt og operationaliseret. Vi præsenterer alligevel de to analyser ud fra den idé, at de forhåndenværende søm er bedre end slet ingen søm.

Vi fremhævede i vor gennemgang af teorien om fællesskabets afgrænsning, at den eksklusive orientering mod fællesskabet både satte et skarpt skel mellem medlemmer og ikke-medlemmer og forlangte straf over for medlemmer, som brød fællesskabets regler. Omvendt indebar det inklusive syn på fællesskabet relativt åbne grænser og et permissivt syn på forbrydelse og straf. Hvis vor teori er korrekt, skulle man altså vente en stærk sammenhæng mellem folks holdning til spørgsmålet om medlemskab og spørgsmålet om forbrydelse og straf. Spørgsmålet om fællesskabets afgrænsning udadtil (flygtninge/indvandrere) vil fortsat blive målt som i den hidtidige analyse. Spørgsmålet om fællesskabets afgrænsning indadtil (forbrydelse og straf) vil blive operationaliseret ved hjælp af et spørgsmål fra vælgerundersøgelsen, der beder folk om at tage stilling til følgende holdning (V22L): »Voldsforbrydelser bør straffes langt hårdere, end de bliver for øjeblikket«. Svarfordelingen på dette spørgsmål er meget skæv, idet tre fjerdedele af respondenterne erklærer sig »helt enig« i denne holdning. På grund af denne skæve fordeling er alle andre svar (delvis enig til helt uenig!) grupperet sammen i vor analyse, der således behandler holdningen til forbrydelse og straf som en dikotomi. De folk, der er helt enige i nødvendigheden af hårde straffe, bør, ifølge

vor teori, i højere grad være mennesker med et eksklusivt fællesskabssyn end den »restgruppe«, der i en eller anden form distancerer sig fra den foreslåede holdning.

Den forventede sammenhæng mellem den ydre og den indre afgrænsning af fællesskabet holder, idet krydsprodukt-ratioen mellem de to variabler er godt fem (5,02). Dette er signifikant på alle konventionelle niveauer.

Herudover viser det sig, at den analyse, der blev gennemført i forrige afsnit, netop kan repliceres, når vor nye variabel om forbrydelse og straf erstatter vor variabel om holdningen til flygtninge som afhængig variabel (se tabel 6 og 7).

Tabel 6. Holdning til forbrydelse og straf: procent, der distancerer sig fra kravet om meget hårdere straffe, opdelt på grupper efter kollektivism og uddannelse. Antal i parentes

Holdning til forbrydelse og straf Procent (gennemsnit)	Uddannelse			
	1 (lav)	2	3	4 (høj)
1. Individualister	13 (123)	13 (95)	22 (129)	32 (102)
2. Kollektivister	17 (103)	15 (123)	31 (112)	57 (159)

Note: Straffeholdning kodet 2 for personer, der er helt enige i, at voldsforbrydelser bør straffes meget hårdere, alle andre kodet 1. Denne kodning vender variabelens retning parallelt med den hidtidige gennemgang.

Kilde: Vælgerundersøgelsen fra 1987 (Elklit og Tonsgaard, 1989).

Denne tabel læses på samme måde som tabel 1 ovenfor. Vi ser således, at der er 159 respondenter med høj uddannelse, der også er kollektivister, og at 57 pct. af respondenterne i denne gruppe i en eller anden form distancerer sig fra holdningen om meget hårdere straffe. Vor teori fordrer, at udviklingen hos kollektivister i synet på straffe skal være mere dramatisk end hos individualister, når vi bevæger os fra lavtuddannede til højtuddannede grupper. Dette bekræftes klart, da andelen af »straffesky« individualister bevæger sig fra 13 pct. til 32 pct. altså en ændring på 19 pct., mens kollektivisternes andel bevæger sig fra 17 pct. til 57 pct., altså en ændring på 40 pct. Krydstabuleringen synes således at støtte vor teori, men man kan klart se marginalfordelingsproblemet. Kun blandt de højest uddannede kollektivister er der et flertal for at distancere sig fra den hårde straffeholdning.

Tabel 7. Løgitmodeller med holdning til straf for voldsforbrydelser (S) som afhængig variabel samt kollektivism (K) og uddannelse (U) som uafhængige variabler

	LR-Chisquare	Frihedsgrad	Signifikans
1. (UK) (S)	105,50	7	0,000
2. (UK) (SK)	86,24	6	0,000
3. (UK) (SU)	27,17	6	0,000
4. (UK) (SK) (SU)	12,74	5	0,026
5. (SKU)	8,81	4	0,066

S: holdning til afstraffelse af voldsforbrydelser

K: graden af kollektivism

U: uddannelse betragtet som ordinal variabel med lige store mellemrum mellem kategorierne

Krydstabuleringen danner basis for en logit-analyse med holdningen til voldsforbrydelse og straf (S) som afhængig variabel. Analysen foregår efter samme principper som for logitmodellen i forrige afsnit. Resultatet gives i tabel 7.

Man ser her klart, at den eneste model i dette hierarki, der overhovedet kan vælges for data, er den fulde model, der svarer til vore teoretiske forventninger. I alle de andre modeller er afvigelsen mellem model og faktiske data signifikant på 0,05-niveauet.

Tabel 8 viser de til analysen hørende parametre.

Med disse parametre følger modellen samme formel (ligning (1) og (2)) som angivet i forrige afsnit. Alle effekter i modellen er signifikante på 0,05-niveauet. Og koefficienternes fortegn svarer nøje til vore forudsigelser. Analysen af fællesskabets indre afgrænsning (straf) bekræfter derfor den allerede etablerede analyse af fællesskabets ydre afgrænsning givet i afsnittet ovenfor. Det må dog bemærkes, at denne model passer meget dårligere til data end modellen fra forrige afsnit. Dette skyldes formentlig, at variabelen »straf« er lidt suspekt på grund af sin marginalfordeling.

Tabel 8. Parametre fra logitanalysen af sammenhængen mellem holdning til straf for voldsforbrydelser (S), kollektivism (K) og uddannelse (U)

Parametre (S.E.)	Effekt	Vægt	i=1	i=2	i=j	i < > j
$\beta_0 = -1,198$ (0,084)	s	$w_{(i)}$	1	-1		
$\beta_1 = -0,239$ (0,084)	S*K	$w_{k(ij)}$			1	-1
$\beta_2 = +1,286$ (0,167)	S*U	$w_{u(ik)}$	w	-w		
$\beta_3 = -0,332$ (0,167)	S*K*U	$w_{ku(ijk)}$			w	-w
Entropi = .09, koncentration = .10			$w = -0,6708 + (k-1)*0,4472$			

S: holdning til afstraffelse (kode 1 = alle andre, 2 = meget hårdere), i-variabel

K: graden af kollektivism (kode 1 = individualist, 2 = kollektivist), j-variabel

U: uddannelse betragtet som ordinal variabel med lige store mellemrum mellem kategorierne (kode 1 = lav, 4 = høj), k-variabel

Vi fremhævede i den teoretiske gennemgang, at kollektivismen på det sociale område er egalitær, og at dette er særlig tydeligt i Skandinavien. I hovedanalysen har vi skelnet mellem kollektivister og individualister ud fra et spørgsmål om statens kontrol med erhvervslivet. Vi skal erstatte dette kollektivismemål med en operationalisering, der indfanger lighedsaspektet i den kollektivistiske holdning. Holdningen til påstanden: »De sociale nedskæringer er gået for vidt«, danner udgangspunkt for operationaliseringen af lighedsaspektet.¹² Folk, der erklærer sig enige (helt eller delvist), er egalitært orienterede, i modsætning til dem, der svarer helt eller delvist uenige. Det er vores forventning, at de egalitært orienterede vil opføre sig på samme måde som kollektivisterne i vor teori¹³; vi forventer altså, at de egalitært orienterede tenderer til at have et mere inklusivt syn på fællesskabet end de ikke egalitært orienterede, og at denne tendens bliver tydeligere med stigende uddannelse.

Tabel 9 præsenterer data i form af en krydstabulering, hvor procent inklusivt orienterede mod fællesskabet er fordelt på holdning til sociale nedskæringer og uddannelse. Blandt de lavtuddannede tilhængere af sociale nedskæringer, i alt 47

personer, svarer 19 pct. inklusivt, at flygtninge skal have lov at bevare deres egen levevis og kultur, mens de fleste (81 pct.) som ventet har et eksklusivt fællesskabs-syn.

Tabel 9. Orientering mod fællesskabet: procent med et inklusivt syn på fællesskabet, opdelt på grupper efter holdning til sociale nedskæringer og uddannelse. Antal i parentes

Orientering mod fællesskabet	Uddannelse			
	1 (lav)	2	3	4 (høj)
Procent				
<i>»Sociale nedskæringer er gået for vidt«</i>				
1. Uenig	19 (47)	31 (45)	27 (78)	46 (74)
2. Enig (egalitær)	20 (161)	29 (143)	50 (136)	68 (152)

Note: Orientering mod fællesskabet er kodet 1 for eksklusivt og 2 for inklusivt syn på fællesskabet.

Kilde: Vælgerundersøgelsen fra 1987 (Elklit og Tønsgaard, 1989).

Det er vores teoretiske forventning, at interaktionsmønsteret mellem kollektivism og uddannelse (se tabel 1) skulle kunne genfindes mellem lighedssyn og uddannelse. Tabel 9 viser, at denne forventning stort set bekræftes. De højtuddannede har et mere inklusivt fællesskabssyn end de lavest uddannede. Denne forskel er, som forudsagt, mest udtalt blandt de egalitært orienterede, hvor tilslutningen til et inklusivt fællesskabssyn vokser fra 20 pct. blandt lavtuddannede til 68 pct. blandt højtuddannede. Blandt de ikke egalitært orienterede er den tilsvarende tilvækst kun på 27 pct., fra 19 pct. blandt de lavtuddannede til 46 pct. blandt de højtuddannede.

Krydstabuleringen danner basis for en logit-analyse af fællesskabssyn, hvor kollektivism/individualisme-dimensionen bliver erstattet af lighedsdimensionen målt ud fra den holdning, at de sociale nedskæringer er gået for vidt. Analysen foregår efter samme princip som logitmodellen i det første empiriske afsnit. Resultatet fremgår af tabel 10.

Tabel 10. Logitmodeller med syn på fællesskabet (F) som afhængig variabel samt holdning til sociale nedskæringer (N) og uddannelse (U) som uafhængige variable

	L.R-Chisquare	Frihedsgrad	Signifikans
1. (UN) (F)	107,93	7	0,000
2. (UN) (FN)	100,90	6	0,000
3. (UN) (FU)	22,82	6	0,000
4. (UN) (FU) (FN)	8,42	5	0,135
5. (FUN)	3,63	4	0,459

F = syn på fællesskabet

N = holdning til sociale nedskæringer

U = uddannelse betragtet som ordinal variabel med lige store mellemrum mellem kategorierne

Valget af den bedste model fremgår ikke så entydigt fra modelhierarkiet i tabel 10, som det gjorde ved de foregående logit-analyser. Umiddelbart ser det ud til, at både model 4, der medtager alle bivariater effekter, og model 5, der endvidere inkluderer den trivariate effekt, kan komme i betragtning. Begge modeller har lave LR-Chisquares, som forbliver inden for konfidensintervallet. Imidlertid er forskellen i LR-Chisquare mellem model 4 og model 5 på 4,8 med en frihedsgrad. Denne forskel er signifikant på 0,05-niveau. Vi får således forkastet idéen om at undvære trevejsinteraktionseffekten og vælger den fulde model (5) som den bedste beskrivelse af data.¹⁴

Tabel 11 viser de til model 5 hørende parametre.

Tabel 11. Parametre fra logitanalysen af sammenhængen mellem syn på fællesskabet (F), holdning til sociale nedskæringer (N) og uddannelse (U)

Parametre (S.E.)	Effekt	Vægt	i=1	i=2	i=j	i < > j
$\beta_0 = -0,623$ (0,088)	F	$w_{(i)}$	1	-1		
$\beta_1 = -0,254$ (0,088)	F*N	$wN_{(ij)}$			1	-1
$\beta_2 = +1,246$ (0,177)	F*U	$wU_{(ik)}$	w	-w		
$\beta_3 = -0,394$ (0,177)	F*N*U	$wNU_{(ijk)}$			w	-w
Entropi = .11, koncentration = .14			$w = -0,6708 + (k-1)*0,4472$			

F = orientering mod fællesskabet (kode 1 = inklusiv, 2 = eksklusiv), i-variabel

N = lighedsaspektet af kollektivismedimensionen (kode 1 = ulighed, 2 = lighed), j-variabel

U = uddannelse betragtet som ordinal variabel med lige store mellemrum mellem kategorierne (kode 1 = lav, 4 = høj), k-variabel

Med disse parametre følger modellen samme formel som angivet i ligning (1) og (2) i forrige afsnit. Alle effekter er signifikante på 0,05-niveauet. Koefficientens fortegn svarer også til vore forudsigelser.

Denne logitanalyse, hvor holdning til sociale nedskæringer erstatter holdning til statens rolle i økonomien som mål for kollektivismedimensionen, befæster yderligere vor teori. Med valget af model 5 bekræftes den af teorien forudsætte struktur mellem variablerne kollektivism, uddannelse og fællesskabssyn, selv når kollektivismen måles gennem sit lighedsaspekt.

Dette afsnit har vist, at den teoretisk forudsætte sammenhæng mellem kollektivism, uddannelse og syn på fællesskabet ikke blot kan påvises i ét tilfælde (operationaliseret som i hovedanalysen), men at forudsigelserne er empirisk robuste over for alternative operationaliseringer af såvel kollektivism som syn på fællesskabet. Dette styrker os i troen på, at den teoretiske sammenhæng er empirisk til stede.

Konklusion

Den fremlagte teori om fællesskabets afgrænsning bør lede til en ændring af den politiske debat om flygtninge og indvandreres status i Danmark. Kun en politik, der tager hensyn til begge de fællesskabsorienteringer, der findes i befolkningen, kan danne basis for en bred konsensus. Og en politik, der afprøver fællesskabets afgrænsning, bør være konsensuel i et demokratisk samfund.

To grupper kan forventes at danne modpoler i debatten om flygtninge og indvandrere i Danmark. På den ene side de lavtuddannede kollektivistiske grupper, der tenderer mod et eksklusivt syn på fællesskabet, og, på den anden side, de højtuddannede kollektivistiske grupper, der tenderer mod en inklusiv forståelse af fællesskabet. Den ekstra skarpe splittelse mellem de to kollektivistiske gruppers syn på fællesskabet sættes yderligere i relief af den omstændighed, at de to grupper, som kollektivistiske, deler et værdigrundlag baseret på ønsket om social lighed. Eftersom holdningen til social lighed er en vigtig komponent i folks livsverden, i hvert fald i Skandinavien, fremstår konflikten mellem de to grupper af kollektivistiske, der sædvanligvis er allierede, som specielt smertefuld og uforståelig. Det er derfor splittelsen på overfladen fremstår som en splittelse mellem (højre)populisme og elitær bedreven. Blandt de eksklusivt indstillede kollektivistiske grupper fremstår »Christiansborg« og »politikkerne« som dem, der skaber problemet. Blandt de inklusivt indstillede kollektivistiske grupper er problemet omvendt, at deres modstandere opfattes som dumme og autoritære, måske endda som mennesker med en krypto-fascistisk komplikation af Ødipus-komplekset.

Fra et analytisk synspunkt kan denne skarpe emotionelle konflikt ses som resultat af, at orienteringen til fællesskabets afgrænsning udgør en vigtig, men for de fleste ubevidst, strukturering af livsverdenen. I spørgsmål om flygtninge og indvandrere tørner de to kollektivistiske gruppers livsverden sammen, uden at dette rigtigt er klart for nogen af dem. Når der stilles spørgsmål ved ens egen livsverden, uden at man klart kan se hvor og hvorfor, bliver man utryk og aggressiv. Det interessante er, at dette sker, ikke alene for den lavtuddannede gruppe, men også for de højtuddannede kollektivistiske grupper.

I et demokrati er det specielt vigtigt, at sager, der stiller spørgsmål ved brede gruppers livsverden, bliver behandlet åbent og med respekt for denne livsverden. Der er, for nu at bruge et af tidens slagord, specielt brug for kommunikativ handling ved løsningen af et sådant problem.

En oplyst debat om dansk flygtninge- og indvandrerpolitik må tage sit udgangspunkt i, at dagens Danmark gennem sociale processer, som vi har dokumenteret i det foregående, skaber og fortsat vil skabe brede grupper af borgere med et eksklusivt syn på fællesskabet. Blandt disse grupper er det specielt de lavtuddannede kollektivistiske grupper, der udgør et problem for en universalistisk flygtninge- og indvandrerpolitik. De kan hverken overtales eller bringes til at forsvinde ved, at deres modstandere bruger deres magt over massemedierne til at fordømme dem moralsk. Men dette udgør ikke nogen uoverstigelig hindring for en universalistisk konsensus. Man kan her blot tænke på, at de lavtuddannede kollektivistiske grupper rent faktisk er en gruppe, der orienterer sig efter socialt egalitære normer. En diskurs, der meget bevidst understreger og ekspliciterer, at dansk flygtninge- og indvandrerpolitik hviler på en balance mellem rettigheder og pligter, vil kunne mobilisere den latente egalitære indstilling hos eksklusivt indstillede kollektivistiske grupper.

Det er netop det, at sammenhængen mellem rettigheder og pligter fremstår klart og gennemskueligt, der er forudsætningen for at aktivere det egalitære potentiale hos eksklusivt orienterede kollektivistiske grupper.

Den foreslåede ændring er en ændring i diskurs mere end en ændring i flygtningepolitikens universalistiske sigte. Den kan derfor synes mindre væsentlig sammenlignet med det egentlige substansspørgsmål i sagen. Men denne opfattelse er overfladisk. Vi har vist, at akilleshælen for en universalistisk fremmedpolitik er de eksklusive kollektivister. Ved at formulere dansk politik på en måde, der kommer denne gruppes livsverden i møde i stedet for at afvise denne, udvides spillerummet for den substantielle politik.

Noter

1. Under udarbejdelsen af denne artikel har vi haft stor glæde af kommentarer og ofte detaljeret kritik fra Erik Albæk, Øystein Gaasholt, Bjørn Lomborg, Peter Nannestad, Tøger Seidenfaden, Nina Smith og Søren Risbjerg Thomsen. Vi vil gerne takke for de frugtbare diskussioner, der har påvirket artiklen kendeligt, selv om ansvaret for det endelige resultat forbliver forfatternes.
2. Man vil huske, at spørgsmålet om flygtninge og indvandrere var centralt i debatten op til valget i 1987. Der er næppe tvivl om, at måling af masseopinion bliver langt mere pålidelig, hvis de holdninger, der måles, står centralt i den offentlige debat. I denne henseende er vælgerdata fra netop 1987 altså optimale for vort formål.
3. Skellet mellem normativ integration og funktionel integration er en klassiker, der allerede artikuleres hos Durkheim og Parsons. Habermas (1981) giver en udførlig analyse af distinktionen og dens idéhistoriske sammenhæng. Hvis man søger en så enkel forklaring af distinktionen som muligt, kan man sige, at funktionel integration foreligger, når medlemmerne i et fællesskab koordinerer deres samarbejde gennem interesser og kalkulation snarere end gennem normer.
4. Vor primære operationalisering af skellet mellem kollektivism og individualisme vil derfor være variabel 27 i den danske vælgerundersøgelse af valget i 1987 (Elklit og Tonsgaard, 1989). Den præcise formulering af det anvendte spørgsmål er som følger:

»Nu et spørgsmål om statens kontrol over erhvervslivet:

A siger: Forretnings- og industrifolk bør i højere grad have lov til at bestemme deres egne forretninger.

B siger: Staten bør kontrollere og samordne næringslivet. Den statslige kontrol bør i hvert fald ikke være mindre, end den er i dagens Danmark.

Hvem er De mest enig med, A eller B?»

Vælgere, der svarer, at de er mest enige med A, vil blive klassificeret som relativt individualistiske på det socio-økonomiske område, mens vælgere, der erklærer sig enige med B, vil blive klassificeret som kollektivister.

Skellet kollektivism/individualisme overlapper skellet mellem venstre og højre. Men teoretisk set er det kollektivism/individualisme skellet, der er fundamentalt. Det er mere rimeligt at antage, at kollektivister er disponeret for at blive venstreorienterede end omvendt. Når respondensens egen venstre/højre placering inddrages i vores analyser sammen med kollektivism variabelen, bliver venstre/højre variabelen insignifikant. Der er således både teoretisk og empiriske grunde til at fokusere på graden af kollektivism snarere end (den beslægtede) venstre/højre variabel.

5. Vi bruger spørgsmål V29 fra vælgerundersøgelsen vedrørende folketingsvalget i 1987 til at operationalisere folks orientering mod fællesskabet (Elklit et al., 1989). Den præcise ordlyd af dette spørgsmål er som følger:

»Og et spørgsmål om flygtningenes levevis og kultur:

A siger: Hvis flygtningene skal bo her i landet, må de også indordne sig under den danske kultur og levemåde.

B siger: Flytningene bør have samme ret som andre mennesker til at bevare deres egen levevis og kultur.

Hvem er De mest enig med, A eller B?»

Her lægger A vægt på, at flytninge, der skal optages i fællesskabet, må betale en pris i form af en vis konformitet. Dette er karakteristisk for den eksklusive opfattelse af fællesskabet. Omvendt artikulere B et inklusivt syn på fællesskabet, der ud fra et universalistisk syn på medlemskabet lægger vægt på hvert medlems ret til selv at forme sin egen identitet.

6. Bemærk, at de foregående ræsonnementer er delvis parallelle med ræsonnementer i Basil Bernsteins kodeteori (1971). Bernsteins socio-lingvistiske teori findes oversat i uddrag til dansk. Den danske udgave, der er godt kommenteret (Enggaard et al., 1974), er særdeles velegnet som introduktion til Bernstein. Ræsonnementet omkring uddannelse er i overensstemmelse med antagelse nr. 2 til nr. 4 hos Hansen og Nannestad (1975: 211 - 214).
7. Vælgerstudiet fra 1987 indeholder to uddannelsesvariabler: skole- og erhvervsuddannelse. Vi har anvendt en kombination af de to variabler til at operationalisere uddannelse for vort formål. Vor operationalisering er følgende:

Respondenter med en høj skoleuddannelse (studentereksamen, HF, HH) og/eller en længere videregående erhvervsuddannelse danner den højtuddannede gruppe (kode 4). Respondenter, der ikke har en studentereksamen, men enten en real- eller mellemskoleeksamen og/eller en videregående erhvervsuddannelse af kort eller mellemlang varighed, samles i en gruppe (kode 3). Respondenter med 8-10 års folkeskole og uden videregående erhvervsuddannelse samles i en gruppe (kode 2). Endelig består den lavtuddannede gruppe (kode 1) af folk med 7 års folkeskole og uden videregående erhvervsuddannelse.

Respondenter, der svarer, at de er under uddannelse, regnes til den kategori, som de vil høre til, hvis de får den eksamen, som de stiler imod.

Ud over substantielt set rimelige skel, rummer denne operationalisering den fordel, at de fire uddannelseskategorier bliver nogenlunde lige store. Dette er en stor teknisk fordel for den empiriske test af vor teori.

8. Dette er et hovedtema i Poulsen (1986), hvortil der henvises for en mere udførlig argumentation på dette punkt.
9. Da den teoretiske model medtager samtlige mulige effekter, mangler der umiddelbart frihedsgrader til testning. Dette problem løser sig imidlertid, hvis man opfatter uddannelse som en ordinal variable med lige store mellemrum mellem kategorierne. For at afgøre, om det er berettiget at behandle uddannelse som beskrevet, har vi sammenlignet størrelsen af de beregnede parametre i modeller med og modeller uden denne antagelse. De var stort set identiske, hvorfor uddannelse i resten af denne artikel er behandlet som en ordinal variabel med lige store mellemrum mellem kategorierne.
10. På grund af den hierarkiske opbygning af modellerne bliver den forkortede notation unik. Effekterne på det højeste samspilniveau udpensles, mens alle lavereordenseffekter er underforstået. Se i øvrigt Fienberg, 1977: 36-39 og 79-81.
11. Logitmodellen optræder med vægtede parametre, fordi uddannelse er betragtet som en ordinal variabel med lige store mellemrum mellem kategorierne.
12. Variabel (V22H) fra Den danske vælgerundersøgelse 1987 lyder:

»De sociale nedskæringer er gået for vidt«

1. Helt enig
2. Delvis enig
3. Hverken enig eller uenig
4. Delvis uenig
5. Helt uenig
6. Ved ikke
7. Vil ikke svare

Vi operationaliserer lighedsaspektet, så svarene helt og delvist uenig kodes 1 for ulighed, mens svarene helt og delvis enig kodes 2 for en lighedsorienteret holdning. Der ses bort fra de oprin-

delige svarkategorier 3, 6 og 7. Denne operationalisering danner en dikotom uligheds/ligheds-variabel, der kodemæssigt vender samme vej som kollektivismetriksen. Vore forventninger til fortegnene i logitanalysens parametre vil således være de samme som i hovedmodellen.

Vi har foretrukket at dikotomisere spørgsmålet om de sociale nedskæringer fremfor at anvende den allerede dikotome variabel V24 fra den danske vælgerundersøgelse i 1987, fordi randfordelingen på variabel V24 om samfundets sociale udgifter er vind og skæv.

13. De to alternative operationaliseringer: grad af kollektivismetriksen (V27) og lighedsaspekt (V22H) har en indbyrdes krydsprodukt-ratio på 2,35. Der er således en statistisk signifikant (0,05-niveau) sammenhæng mellem de to alternativer.
14. Valget af model 5 bygger på den af Fienberg (1977: 48-52) beskrevne metode for modelvalg i et loglineært modelhierarki. Her udnyttes LR-Chisquares ordinale egenskaber (den simple model i et hierarki har samme eller større LR-Chisquare end de mere udbyggede modeller) til at opdele LR-Chisquare, så modeller og forskelle mellem modeller kan testes. Fienberg (1977: 50) skriver:

»One possible rule for the partitioning technique is: Stop partitioning, when either of these values is significant at some level, when referred to the appropriate distribution, and choose as the best model the one from the previous step.«

I vort tilfælde var forskellen mellem model 4 og model 5 signifikant; derfor peger Fienbergs regel på valget af model 5 som den bedste model.

Litteratur

- Bernstein, B. (1971). *Class, Codes and Control*, Vol. I, London: Routledge & Kegan Paul.
- Enggård, J. og R. Poulsgaard (red.) (1974). *Basil Bernsteins Kodeteori*, København: Christian Ejlertsen's Forlag.
- Elklit, J. og O. Tonsgaard (red.) (1989). *To folketingsvalg. Vælgerholdninger og vælgeradfærd i 1987 og 1988*. Århus: Forlaget Politica.
- Fienberg, S.E. (1977). *The Analysis of Cross Classified Data*, Cambridge: M.A.: MIT.
- Habermas, J. (1981). *Theorie des Kommunikativen Handelns*, Band 1-2, Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Hansen, P. og P. Nannestad (1975). »Measuring Prejudicial Attitudes in a Situational Context«, *International Journal of Comparative Sociology*, XVI, 207-227.
- Knoke, D. og P.J. Burke (1980). *Log-linear Models*, Sage University paper-serie om Quantitative Applications in Social Science, serienr. 07-020, Beverly Hills, C.A.: Sage.
- McLellan, D. (1979). *Marxism After Marx. An Introduction*, Boston: Houghton Mifflin.
- Popper, K.R. (1972). *Conjectures and Refutations*, London: Routledge & Kegan Paul.
- Poulsen, J.J. (1986). *The Holistic Conception of Democracy*. Dissertation, Yale University, New Haven.

delige svarkategorier 3, 6 og 7. Denne operationalisering danner en dikotom uligheds/ligheds-variabel, der kodemæssigt vender samme vej som kollektivismetriksen. Vore forventninger til fortegnene i logitanalysens parametre vil således være de samme som i hovedmodellen.

Vi har foretrukket at dikotomisere spørgsmålet om de sociale nedskæringer fremfor at anvende den allerede dikotome variabel V24 fra den danske vælgerundersøgelse i 1987, fordi randfordelingen på variabel V24 om samfundets sociale udgifter er vind og skæv.

13. De to alternative operationaliseringer: grad af kollektivismetriksen (V27) og lighedsaspekt (V22H) har en indbyrdes krydsprodukt-ratio på 2,35. Der er således en statistisk signifikant (0,05-niveau) sammenhæng mellem de to alternativer.
14. Valget af model 5 bygger på den af Fienberg (1977: 48-52) beskrevne metode for modelvalg i et loglineært modelhierarki. Her udnyttes LR-Chisquares ordinale egenskaber (den simple model i et hierarki har samme eller større LR-Chisquare end de mere udbyggede modeller) til at opdele LR-Chisquare, så modeller og forskelle mellem modeller kan testes. Fienberg (1977: 50) skriver:

»One possible rule for the partitioning technique is: Stop partitioning, when either of these values is significant at some level, when referred to the appropriate distribution, and choose as the best model the one from the previous step.»

I vort tilfælde var forskellen mellem model 4 og model 5 signifikant; derfor peger Fienbergs regel på valget af model 5 som den bedste model.

Litteratur

- Bernstein, B. (1971). *Class, Codes and Control*, Vol. I, London: Routledge & Kegan Paul.
- Enggård, J. og R. Poulsgaard (red.) (1974). *Basil Bernsteins Kodeteori*, København: Christian Ejlertsen's Forlag.
- Elklit, J. og O. Tonsgaard (red.) (1989). *To folketingsvalg. Vælgerholdninger og vælgeradfærd i 1987 og 1988*. Århus: Forlaget Politica.
- Fienberg, S.E. (1977). *The Analysis of Cross Classified Data*, Cambridge: M.A.: MIT.
- Habermas, J. (1981). *Theorie des Kommunikativen Handelns*, Band 1-2, Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Hansen, P. og P. Nannestad (1975). »Measuring Prejudicial Attitudes in a Situational Context«, *International Journal of Comparative Sociology*, XVI, 207-227.
- Knoke, D. og P.J. Burke (1980). *Log-linear Models*, Sage University paper-serie om Quantitative Applications in Social Science, serienr. 07-020, Beverly Hills, C.A.: Sage.
- McLellan, D. (1979). *Marxism After Marx. An Introduction*, Boston: Houghton Mifflin.
- Popper, K.R. (1972). *Conjectures and Refutations*, London: Routledge & Kegan Paul.
- Poulsen, J.J. (1986). *The Holistic Conception of Democracy*. Dissertation, Yale University, New Haven.